

MISJONSTANKENS GJENNOMBRUDD I EN ØSTLANDSBYGD

av

H. CHR. MAMEN

Lokalhistorisk forskning gjennomgår for tiden en sterk ekspansjon i Norge. Landslaget for bygde- og byhistorie har vind i seilene, og Lokalhistorisk Institutt er blitt en virkelighet.¹

Lokalhistorien har to hovedoppgaver. For det første er det en kartlegging av rikets samlede historie. Dels kan den supplere, dels korrigere rikshistorien. Den andre oppgaven er av pedagogisk art. Bygdas eller byens historie representerer en levende illustrasjon til rikshistorien, ja — til den almene kulturhistorie. Barnas historieundervisning må begynne med det hjemlige, det nærliggende, det som er kjent. Lokalhistorikerens oppgave er å oppspore kilder og tolke dem i deres større sammenheng. Foruten historievitenskap vil han støtte seg til andre disipliner som arkeologi, stedsnavn-granskning, kunsthistorie, folklore etc.

Den lokale kirke- og menighetshistorie er en sentral del av lokalhistorien, og her vil misjonen ha en selvskreven plass, både vår egen kristnings-saga og vårt felles arbeid for fremmede ætters kristning.

Under mitt arbeid med lokalhistorie fra Asker & Bærum er jeg kommet over en protokoll for Asker Missionsforening, stiftet 1845 på initiativ av prost Alexander Lange. En finner her et interessant eksempel på hvordan misjonstanken slo igjennom i et enkelt prestegjeld. Det gjelder et prestegjeld som hadde hatt opplysningsprester, delvis utpregede rasjonalister. Og her var ingen åndelig bevegelse: hverken herrnhuter eller haugianere. Det eneste var en radikal pietisme i 1740-årene, hvis virkninger ennå var å spore ved slutten

av 1700-tallet.² Men den fikk ingen betydning for misjonen, da denne satte inn hundre år senere.

I 1833 fikk prestegjeldet en kapellan — Knud Gislesen — som både var ortodoks og som hadde misjonssinn. Men han skulle samtidig være bestyrer av det stiftseminar som begynte å fungere året etter Gislesen ble utnevnt. Det ble Alexander Lange som tente misjonsilden i Asker.

Lange ble født 1792 i Christiania. Han tok teologisk eksamen ved Universitetet i København 1814. Han var residerende kapellan i Stavanger 1817—39. Her mottok han sterke impulser fra det aktive menighetslivet.³

Han formidlet gaver til Baseler-misjonen så tidlig som i 1827, og han ydet selv til misjonen.⁴ Da han høsten 1839 flyttet til Asker (prestegjeldet omfattet dengang Asker & Bærum herreder), fant han at misjonen var «en i høi Grad ubekjent Sag».

I forordet til den omtalte protokoll forteller Lange at han straks begynte å understreke vår misjonsoppgave i forkynnelsen og konfirmantundervisningen. Særlig brukte han anledningen på de store høytidsdagene da det var mange folk til stede. Men han nøyde seg ikke med det. Han engasjerte lærerne i misjonens tjeneste.

En sokneprest var dengang ordfører for «det kombinerte Formandskab» som var det kirkelig-kommunale organ for skole- og fattigvesenet. Og denne stillingen brukte prosten. Han fikk «skolebestyrelsen» som han kaller den, til å abonnere på «Maanedsskrift for Missionsvenner», et blad som begynte å komme ut i Stavanger i 1841.⁵ Kommunen tegnet tre abonnemeter, et for hvert av de tre sokn. Eksemplarene skulle sirkulere blant lærerne og ved årets utgang bindes inn og plaseres i de respektive soknebibliotek.

Det var bare to faste skoler i de to bygder. De fleste lærerne holdt derfor omgangsskole.

En lærerinstruks som ble gitt i 1834, gjeldende hele landet, sa at omgangsskolelærerne burde forelese, især i de lange vinterkvelder, av en eller annen nyttig bok for familien i det

hus der det ble holdt skole. Tidligere hadde omgangsskolelæreren hatt i oppdrag å lede morgen- og aftenbønnen i hjemmet. Når lærerne i Asker & Bærum skulle ha misjonsbladet med seg i omgangsskolen, var det nok først og fremst med tanke på instruksjonen av 1834 som Lange naturligvis var vel kjent med. Han har ikke tenkt å lage barneforeninger. De voksne måtte først bli kjent med oppgaven. Skolehistorikeren dr. Einar Høigård sier da også at omgangsskolelærerne var forløpere for de omreisende emissærer.

I Asker gikk det slik at misjonssaken ble så godt kjent at 24 familiefedre i hovedsoknet tegnet abonnement på misjonsbladet i løpet av kort tid. Når en skal vurdere dette tallet, må en huske at selv vanlige aviser ble holdt av 5—6 bønder i fellesskap. Avisene gikk på omgang, og de hadde hver sin tur til å få avisen sist. Det var det gjæveste, for avisepapir var en såre dyrebar vare. Vi kan derfor regne med som sikkert at de 24 eksemplarer av misjonsbladet er nådd rundt til mange flere familier.

Allerede i januar 1844 sendte en bonde i Asker ut en skrivelse til «Venner af Missionssagen», der han slo til lyd for å få igang en forening i Asker. Prost Lange bremsset imidlertid litt. Saken måtte bli ennu mer moden, mente han. For han ville at det skulle bli en hel folkebevegelse med bred tilslutning. Først neste år lot han lyse fra prekestolen at det skulle holdes offentlig møte i kirken etter gudstjenestens slutt for å drøfte hva en kunne gjøre for misjonen. Dette skjedde så i prestegjeldets tre kirker. Resultatet ble et konstituerende møte på Asker Skolelærerseminar 3. august 1845.

I tiden som kom ble mange av foreningens møter holdt på seminaret. Det lå nemlig sentralt, og det hadde høvelige lokaler. Men først og fremst var hensikten å gi de vordende lærere kjennskap og kjærlighet til misjonen. Asker Seminar begynte undervisningen høsten 1834 som stiftseminar for det daværende Christiania Stift (de nåværende Oslo, Hamar og Tunsberg bispedømmer). I lange tider ble bygdene utover hele Østlandet forsynt med kirkesangere fra Askerseminaret. Ifølge

en lokal tradisjon skal mange av disse ha fått misjonsansvaret i løpet av de to år på lærerskolen. Som klokkere skal mange av dem ha stiftet misjonsforeninger rundt omkring i bygdene. Det har ikke vært mulig å undersøke denne tradisjonen nærmere.

Etterhvert som det ble bygd fastskoler rundt i prestegjeldet, ble foreningens møter holdt ambulerende på de forskjellige skoler. I 1861 ble den første kvinneforening stiftet, og i løpet av kort tid fikk hver grend og tettbebyggelse egen kvinneforening, snart også barneforeninger. Den gamle moderforening ble en slags fellesforening for alt arbeid for Det norske misjonsselskap. I sin glanstid hadde foreningen over 200 medlemmer, menn og kvinner, bønder og håndverkere, embetsmenn og husmenn i et herlig fellesskap om den største oppgave som mennesker har fått.

Det synes å ha vært nødvendig med et sterkt og eksklusivt kristent miljø for å sette misjonsarbeidet igang. Herrnhuter og haugianere representerte arnesteder for organisert misjonsarbeid. Men forat det skulle bli en folkebevegelse — slik som det virkelig har vært i landet vårt — var det nødvendig med en misjonsappell som hadde videre adresse enn til «den lille flokk». Illustrert med dette eksempel fra lokalhistorien kan vi si at disse fire faktorer har vært betydningsfulle:

1. Når presten stilte seg i spissen for misjonsarbeidet, kunne det nå langt ut. En lyttet til hans forslag.
2. Det nye tiltak ble «holdt over dåpen» i kirken. Det ga også saken det nødvendige kirkelige stempel.
3. Lærernes høytlesning i omgangsskolen var av dobbelt betydning: Misjonen hadde også skolens autoritet bak seg. Dessuten formidlet høytlesningen saklige kunnskaper om misjonssaken.
4. Misjonsmøtene ble alle holdt i offentlige lokaler: Seminaret og skolehusene. Også dette ga misjonen et offentlig preg som angikk alle.

En kartlegging av misjonssakens genesis i hvert prestegjeld ville være en høyst interessant oppgave. Eksemplet fra Asker viser at kirken, skolen, ja endog kommunen har vært med å sette snøballen igang. Men en må huske at prost Lange kom fra Stavanger med det miljø som haugianere og herrnhuter hadde preget så sterkt, fra en by med skipsfart og forbindelser med den vide verden. Han kom imidlertid til en bygd der misjonen var «en i høi Grad ubekjent Sag». Likevel ble Asker en god misjonsbygd på kort tid.

Kanskje lokalhistorisk interesserte misjonsvenner kunne foreta liknende undersøkelser i sine hjembygder og sørge for at Egede Instituttet får et eksemplar av det som blir nedtegnet. Lokalhistoriske publikasjoner vil være vel tjent med at denne side av bygdas historie blir tatt opp til undersøkelse. Materialet vil supplere de undersøkelser som allerede foreligger om misjonstankens gjennombrudd i vårt land. Slike undersøkelser vil også aktualisere misjonssaken for befolkningen i den bygd eller det prestegjeld som undersøkelsen omfatter.

NOTER

- ¹ Se f. eks. tidsskriftet *Heimen* som utgis av Landslaget og som holder på med bind XII.
- ² S. A. Sørensen: *Zioniterne. En religiøs Bevegelse i Drammen og Omegn i Midten af det 18de Aarh. Kra.* 1904.
- ³ Alexander Langes *Optegnelser*. Chra. 1905.
- ⁴ Erling Danbolt: *Misjonstankens gjennombrudd i Norge I.* Oslo 1947.
- ⁵ *Norske Tidsskrifter. Bibliografi over periodiske skrifter i Norge inntil 1920.* Oslo 1940, s. 81.